

TEMES

Les migracions, problema global del segle xx mediterrani. El cas de les Illes Balears

Sebastià Serra i Busquets

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

En primer lloc, voldria reivindicar en aquesta reunió de la Xarxa Mediterrània d'Història Cultural, que estudia les grans constants històriques del nou-cents mediterrani, que estudiem els temes migratoris des de la perspectiva de la història contemporània en el conjunt de les ciències humanes i socials. La temàtica migratòria és un tema universal que a la Mediterrània presenta especificitats ben notables i que hi té una gran transcendència. Ens trobam davant un tema que afecta aspectes socials, culturals, econòmics i polítics de tots els països del Mediterrani. Ens trobam davant un debat que afecta el present i el futur i on a la vegada és més que necessari que vegem els aspectes del passat.

A l'hora de parlar d'etapes del procés migratori a l'edat contemporània volem fer èmfasi en el darrer terç del segle passat fins als anys vint i molt concretament hauríem de fer referència a aquesta primera etapa, a la crisi entorn de la Guerra del Catorze i a la crisi, en principi econòmica, de 1929. Una segona etapa que volem destacar seria la dels anys posteriors a la Segona Guerra Mundial fins als anys setanta. I una tercera etapa, la dels anys vuitanta, noranta i fins al final del segle XX. En general, en els

diversos països mediterranis observam una tardança pel que fa als posicionaments polítics i socials de partits, sindicats i en el conjunt del moviment associatiu amb més incidència en l'opinió pública. La historiografia ha tractat relativament poc la temàtica, si bé hi ha algunes excepcions. S'han fet anàlisis demogràfiques, i s'ha apuntat en alguna ocasió cap al camp de la sociologia i de la teoria social. En canvi, s'ha fet poc èmfasi en el terreny de la història cultural, política i social. En el terreny de les excepcions de les anàlisis fetes pels historiadors, hauríem de destacar les aportacions de Josep Termes i Ardèvol en el cas de Catalunya des de la perspectiva de la història social.

En els darrers vint anys, i tal vegada a partir dels anys setanta, pensam que hi ha hagut un canvi important en el tractament dels temes migratoris. A partir de la realitat social anam trobant aportacions des de la història social, política, cultural i econòmica. La reflexió col·lectiva iniciada en algunes ocasions per periodistes a començaments del present segle o en els darrers anys del segle passat, com és el cas referit a Mallorca de periodistes de diaris com ara *La Almudaina* o *l'Última Hora*, va continuar i han estat nombrosos els estudis de temàtiques i d'espais prou diferenciats i específics. Avui dia coneixem la dinàmica Nord-Sud i a la vegada les diferències dels espais mediterranis. Coneixem prou l'emigració cap a Amèrica en les seves distintes etapes, com també cap a l'Europa occidental i cap a l'Àfrica, específicament cap a Algèria i el Marroc.

S'ha tractat i aprofundit el cas de grups específics que han mantingut un grau important d'identitat com ara els grecs a Toronto i a Sidney, els menorquins a Florida, els mallorquins de Valldemossa a Montevideo, els catalans i mallorquins a Cuba i Puerto Rico, els diversos col·lectius d'italians als Estats Units d'Amèrica i l'Argentina. El barri de Boedo a Buenos Aires n'és un exemple. Els grups de mallorquins, menorquins i eivissencs a diverses poblacions de La Plata en són una altra mostra. Un tema que ha acaparat l'interès en distintes etapes i avui també és el dels diversos exilis, tema de gran complexitat i de grans singularitats, i que en el cas de la Mediterrània durant el present segle ha tengut una rellevància especial donades les singularitats de polítiques militaristes i autoritàries a distintes etapes i a distints espais. Molts són els temes que han estat i són objecte de debat i de reflexió i de gran incidència social, com ara les

migracions internes a països en vies de desenvolupament, el procés d'urbanització de les ciutats més importants i, sobretot, el gran impacte de la urbanització a partir de la segona meitat del present segle. És obvi que els impactes ecològics s'han donat en distint grau. El paper dels estats emissors de la migració ha estat i és rellevant. A finals del segle passat, l'Estat espanyol cercava una solució pràctica quan els analistes més rigorosos del tema migratori propiciaven que els emigrants de les Illes Balears en lloc d'anar a Algèria anassin a Cuba i a Puerto Rico, colònies de l'Estat espanyol. De la posició, que consideram en gran part retòrica, que plantejava mesures per tal d'evitar l'emigració en general es passa a cercar llocs considerats idonis. Així i tot, hem de convenir que les mesures dels governs per ajudar els emigrants des d'una perspectiva de política eficaç van arribar anys després i quan les allaus migratòries ja havien produït els seus impactes.

Els efectes de les migracions en sectors econòmics de països receptors i emissors han estat desiguals i prou significatius, i han anat en relació amb la durada de les migracions i la base social d'aquestes. Una de les singularitats de molts països de la Mediterrània són les migracions de curta durada, gairebé de temporada, amb retorn al país d'origen i, en moltes ocasions, repetint l'onada migratòria.

Un dels temes singulars en el qual hem treballat és el de la sociabilitat específica dels emigrants. A distintes èpoques i a distints llocs, trobam exemples de moviments associatius vigorosos, d'activitats múltiples, d'existència de publicacions periòdiques i de la pervivència de formes de vida i de la llengua i cultura pròpies en moltes ocasions. Un tema específic sobre això és el del suport econòmic de determinats col·lectius d'emigrants cap als seus familiars del país d'origen. Aquest fet és rellevant en etapes de dificultats creixents en molts territoris del Mediterrani. En els darrers anys ens trobam amb transicions diverses. Els impactes de la transició d'emigració a immigració en el conjunt dels Països Catalans són profunds. L'estudi d'aquests impactes, encara avui, cal que s'aprofundeixi des de la perspectiva social, cultural, econòmica i política. Les Illes Balears representen un cas ben singular i ben específic des de la perspectiva de la transició de l'emigració a la immigració, en gran part derivada del pes del turisme, la construcció i els serveis en general.

Segueix essent fonamental l'estudi de la immigració amb problemàtiques socials diverses que prové de llocs molt diversos, entre ells algunes regions de

l'Estat espanyol, com ara Andalusia, Múrcia, Extremadura i Castella, però també d'Àfrica, d'Amèrica i de l'est d'Europa. Però, per l'especificitat a partir dels anys seixanta, farem referència al boom turístic i als nous residents. A partir de quatre illes ben diferenciades, com és ara el cas de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, no podem deixar de banda el que significa que a finals del segle XX aquestes illes tinguin poc més de sis-cents vuitanta mil habitants i que el nombre d'arribades de passatgers l'any 1999 hagi estat de més d'onze milions.

Volem ara oferir un petit quadre de la demanda turística a les Illes Balears durant els anys cinquanta:

Evolució de la demanda turística durant els anys cinquanta

1950	98.081
1951	127.898
1952	134.490
1953	132.453
1954	134.789
1955	188.704
1956	222.253
1957	275.760
1958	308.609
1959	321.222
1960	400.029

També volem oferir el quadre específic de l'evolució del turisme a Mallorca fins al 1970:

Evolució del turisme durant els anys seixanta

1960	361.092
1961	445.784
1962	486.079
1963	652.641
1964	806.747
1965	960.458
1966	1.095.998
1967	1.241.836
1968	1.441.836
1969	1.625.036
1970	1.853.262

La crisi dels anys setanta, es va notar i va ser important. La inflació, les pertorbacions econòmiques i la regressió de les inversions i del consum a partir de l'anomenada crisi del petroli de 1973 varen provocar una reducció del nombre de turistes que es va donar durant tota la dècada, fins que en els anys vuitanta va començar la recuperació i l'anomenat segon boom turístic. Durant els anys setanta, varen tenir lloc un bon conjunt de reivindicacions socials. Cal esmentar la lluita dels treballadors d'hostaleria i del turisme en general per unes millors condicions de treball, Seguretat Social i millors jornals, que van culminar amb concentracions i vagues que en part varen donar lloc a un dels acords socials més importants de la història de les Balears, l'any 1977, entre els representants dels treballadors i la patronal. Altres conflictes socials de la mateixa època varen ser els dels col·lectius que lluitaren contra l'atur creixent, el dels pagesos contra la marginació del sector i el dels diferents col·lectius que començaren la lluita per a la integració i l'atenció social de la immigració creixent des dels anys seixanta. Aquest grup nombrós d'immigrants va treballar bàsicament en la construcció i l'hostaleria i es va ubicar a Palma, a la vila d'Eivissa i als pobles costaners de Mallorca i d'Eivissa. El darrer decenni ha vist multiplicar-se les activitats professionals en tots els segments dels serveis. Molts d'aquests col·lectius d'immigrants dels anys seixanta, setanta i vuitanta han estat en general poc integrats i han tengut mancances en el terreny de la formació professional, cosa que ha estat rellevant en tant que molts d'ells han canviat de professió.

Les Illes Balears en els anys seixanta i setanta i fins a finals de segle s'han urbanitzat massivament i, a més a més, la ciutat de Palma ha sofert una immigració fortíssima, fins al punt que els seus habitants representen entorn del 60% del conjunt de Mallorca i més del 50% del conjunt de les Balears. A la vegada, es detecta la macrocefàlia de Palma en el conjunt d'activitats, encara més accelerada els darrers anys si tenim en compte el pes específic de la capital i dels municipis que l'envolten a la badia de Palma. Segons dades del Padró d'habitants de Palma, la ciutat ha augmentat en 38.609 habitants en els darrers 10 anys, segons el recompte de població fet l'1 de gener de 2000. L'any 1991, dels 297.259 habitants que tenia Palma, 95.144 (32%) eren originaris d'altres comunitats autònomes; 199.306 (66,6%) ho eren de les Illes Balears, i 4.245 (1,4%) eren

estrangers. L'any 2000, amb un total de 335.868 habitants, 108.261 (32,23%) procedeixen d'altres comunitats autònomes; 206.090 (61,36%), de les Illes Balears, i 21.568 (6,42%), de l'estranger. Segons aquestes dades del Padró, els immigrants ja són majoria en nou barris i en devuit barriades més les diferències entre ciutadans i peninsulars gairebé no es noten. Pel que fa al nivell d'estudis, les dades constaten que un de cada tres habitants de Palma no té els estudis primaris acabats. Arribats a aquest punt oferim l'evolució del nombre de turistes entre 1970 i 1993 a les Illes Balears:

Evolució del nombre de turistes

1970	1.853.262
1971	2.330.480
1972	2.774.814
1973	2.849.632
1974	2.555.137
1975	2.765.243
1976	2.479.355
1977	2.705.508
1978	3.003.154
1979	3.025.923
1980	2.780.925
1981	3.064.708
1982	3.489.035
1983	3.568.318
1984	3.994.000
1985	3.525.000
1986	4.550.000
1987	5.180.000
1988	5.300.000
1989	5.023.000
1990	4.885.400
1991 ^(*)	4.852.000
1992 ^(*)	5.014.000
1993	5.312.000

^(*) El 1991 només es compten els arribats per via aèria i el 1992, per via aèria i marítima.

Durant la resta dels anys noranta s'ha anat incrementant el nombre de turistes arribats, no només en els clàssics mesos d'estiu de turisme de masses, sinó que s'ha anat rompent aquesta estacionalitat. Reiteram que el 1999 ha superat la xifra dels onze milions de passatgers arribats. La història

del turisme a la Mediterrània està a mig fer i inclou molts aspectes diferenciats i singulars. Podem disposar de la perspectiva de tot el segle XX, dels inicis a finals del segle passat, de l'època de viatgers i de turisme bàsicament elitista dels anys vint i de l'allau del turisme de masses a partir del final de la Segona Guerra Mundial. El precedent d'una part de la costa del sud de l'Estat francès, de part del turisme a Itàlia, són fenòmens emblemàtics. Actualment, el turisme a Grècia, Sardenya, Sicília, Tunísia, Turquia, Còrsega, Egipte... representa un conjunt d'expectatives molt importants des de tots els punts de vista.

Una de les qüestions que més s'ha analitzat en els darrers anys respecte al turisme a les Illes Balears, i sobretot a Mallorca, és l'arribada del turisme alemany en les seves diferents modalitats: des del turisme de masses —de sol, platja i cervesa— fins als residents. Disposam de dades de l'any 1998 de la Conselleria de Turisme del Govern de les Illes Balears. Els alemanys que varen arribar a Mallorca eren 3.130.900, amb una tendència a l'augment fins a l'actualitat. Segons aquestes dades, el 2,8% tenia una segona residència a Mallorca, el 20,5% tenia intenció de tenir-ne en els propers anys i el 19,8% pensaven tenir-ne a la seva jubilació. Del conjunt d'alemanys que varen arribar el 1998, el 72,7% s'allotjava a hotels; el 21,9%, a apartaments i xalets, i el 3,8%, a cases d'amics. Segons les fonts de la Direcció General de la Policia i dels padrons municipals referits a 1997, a Mallorca hi havia 36.800 alemanys residents i els britànics eren 17.800. Respecte a aquest col·lectiu, cal tenir present la seva importància en els anys posteriors a la Primera Guerra Mundial, encara que minoritària, i la seva importància fins a l'actualitat a Menorca. En canvi, segons les dades de la Conselleria de Turisme, tenien propietat a Mallorca 87.500 alemanys. Aquestes xifres han anat en augment. Segons les darreres dades del professor Jaume Binimelis, en aquest cas relacionades amb comptadors d'energia elèctrica contractats per residents estrangers, hi ha a les Balears 40.226 comptadors contractats a l'actualitat, que ens durien a aproximadament 160.000 possibles residents estrangers en el conjunt de les Illes Balears. D'aquests, entorn del 70% serien alemanys.

Una de les enquestes realitzades per la Conselleria de Turisme respecte als motius per triar Balears com a lloc de vacances pels alemanys, feta el 1997, donava el resultat següent: un 79,3%, pel clima; un 58,3%, per

les platges; un 38,7%, per la qualitat de l'entorn; un 33%, per la facilitat de trasllat; un 30,2%, pel preu. Segons les anàlisis del professor Pere A. Salvà i de l'equip d'investigadors de la Universitat de les Illes Balears, els factors d'atracció per a l'elecció de Mallorca com a lloc de residència permanent o temporal eren els següents: bona accessibilitat (83%); clima (75%); tranquil·litat (65%); alta disponibilitat de vols (65%). També consideren com a variables de decisió importants l'estil de vida mediterrani (65%); el cost de vida més baix (48%); l'espai més humanitzat (43%).

Les activitats dels alemanys residents han anat evolucionant i de cada vegada constatarem més la presència de treballadors i empresaris en actiu, sobretot en el terreny dels serveis per als mateixos alemanys. Els jubilats i prejubilats amb domicili fiscal a Alemanya, en moltes ocasions, signifiquen més de la meitat dels residents i els que es dediquen al teletreball significarien entorn del 12%. Seguint amb algunes de les dades de l'enquesta feta pel professorat de la nostra universitat, afirmen que les causes de no empadronar-se són les següents: la Seguretat Social, un 90%; no perdre la ciutadania alemanya, un 75%; les pensions, un 56%; raons fiscals, un 45%. Els temes que més els preocupen són la seguretat ciutadana i la qualitat dels serveis mínims. Les dades que coneixem respecte a la llengua i cultura són espectaculars: el 58% afirmen que no coneixen ni el català ni el castellà; el 40%, que coneixen el castellà, i el 2%, que coneixen el català. Respecte a la cultura i els costums, el 68% afirmen que no els coneixen; el 22%, que els coneixen parcialment, i el 10%, que els coneixen àmpliament. A partir d'aquestes dades i de la realitat quotidiana és quan cal observar aquests nous aspectes de les migracions al mateix temps que coneixem i estudiem els nous corrents immigratoris d'Àfrica, d'Europa central i de l'est, i d'Amèrica. Cada un dels corrents immigratoris té les seves especificitats no només culturals, sinó també socials i econòmiques, i les seves implicacions polítiques. La problemàtica de la identitat, la integració d'aquests sectors tan dispersos en la societat i la defensa aferrissada del patrimoni natural, del patrimoni historicoartístic i de la solidaritat són fites ben actuals en la societat de les Illes Balears.